

Economics of Law

Şennur Sezgin ^a

^a Eskişehir Osmangazi University, Eskişehir, Turkey

sennursezgin@ogu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4551-1563>

ARTICLE INFO

Research Article

Economics of Law

2019, Vol. 1(1), 84-111

e-ISSN 2667-5927

Abstract

Article History:

Received: 07.01.2019

Accepted: 30.01.2019

Available Online: 11.02.2019

In recent years law of theory become the important area of economic analysis. This development is highly anticipated, because the common point of these two subjects are to understand social institutions in society. Furthermore, they have a strong normative component; law and economics are concerned not only how social institutions function but also how to improve their operations. While making the legal rules, justice, fairness and equity are considered, but during the implementation of these legal rules, efficiency become an important issue. This study focuses on property rights, contract law, tort and criminal law and their economic analyses are reviewed.

JEL Code:K00, K12

Keywords: Economics of law,
property rights

Hukukun Ekonomik Analizi

Öz

Son yıllarda hukuk teorisi ekonominin ilgilendiği alanlardan biri olmaya başlamıştır. Bu gelişme çok doğaldır, çünkü her ikisinin de ortak noktası toplumdaki sosyal kurumları anlamaktır. Daha da önemlisi ikisinin de normatif bileşimi söz konusudur, hem hukuk hem de ekonomi sosyal kurumların faaliyetlerinin nasıl daha iyi hale getirileceği üzerinde çalışır. Genellikle hukuk kuralları oluşturulurken adalet, hakkaniyet, eşitlik gibi ilkeler göz önünde bulundurulur ama hukuk kurallarının uygulanmasında etkinlik de oldukça önemlidir. İşte ekonomi bu noktada devreye girerek etkin hukuk kurallarının oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu çalışmada mülkiyet hakları, kontrat hukuku, haksız fiiller ve suç hukuku konuları üzerinde durularak, bunların ekonomik analizleri yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hukukun
ekonomik analizi, mülkiyet hakları

1. Giriş

Son yıllarda hukukun teorik ve pratik yönü ekonominin ilgilendiği alanlardan biri olmaya başlamıştır. Bu doğal bir durumdur, çünkü ikisinin de temel amacı sosyal kurumları anlamaktır. Daha da önemlisi ikisinin normatif bileşimi mevcuttur. Her, ikisi de sadece sosyal kurumların nasıl faaliyet gösterdiği ile değil, bu kurumların faaliyetlerinin nasıl geliştirileceğiyle ilgilenmektedirler. Birçok avukat ekonomistlerin sadece enflasyon, işsizlik, makro ekonomik dengelerle uğraştığını ve hukuk sisteminden uzakta olduğunu düşünür. Gerçekte ekonominin ilgi alanı düşünüldüğünden daha geniştir. Ekonomistler var olan kıt kaynakların en etkin şekilde kullanımını sağlamak isterler. Ve insanların rasyonel olduğunu kabul edip, kendi çıkarlarını maksimize etme amacıyla olduklarını benimseler. Bu varsayımdan üç temel prensip ortaya çıkmaktadır ki bunlar hukuksal uygulamalarla da bağlantılıdır.

Birinci prensip, fiyat ile talep miktarı arasındaki bağlantıdır. Malın fiyatı arttıkça talep edilen miktar azalır veya tersi.(Talep Kanunu). Ekonomistler bu prensip ile cezanın şiddetinin artırılmasının veya cezanın üzerine daha fazla konulması durumunda suçun fiyatının artarak, suç işlemenin azalacağını tahmin etmektedirler. İkinci prensip, tüketiciler, mevcut şartlar altında her zaman kendi faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Bu sınırlar hukuk alanında, parasal fiyatlar yerine yasal kurallar olmaktadır. Üçüncü prensip ise, piyasa ekonomisine izin verildiği sürece, kaynaklar kendisine en fazla değer verene gider.

Ekonomi ve hukuk alanının kesin çizilmiş sınırları yoktur. Geleneksel ekonomi konuları içindeki, anti-tröst, monopolün düzenlenmesi gibi endüstriyel organizasyonun içine giren konuları kapsadığı gibi, bizim bu çalışmada ilgilendiğimiz ekonomik faaliyetlerle ilgili olan sözleşme, mülkiyet gibi konuları da kapsamaktadır (Varian, 1993).

1.1 Hukukun Ekonomik Analizinin Amaçları

- Yasal kurallardan etkilenen davranışların açıklanması ve tahmin edilmesinde ekonomiyi kullanmak. Mesela, caydırmayı ele aldığımızda, bir bölgede soyguncuların çokluğundan dolayı sıradan insanların silah taşımalarına izin verildiğini düşünelim. Bu aynı zamanda o bölgeye yapılan diğer saldırıları azaltmaktadır. Bu durum ekonomistler için talep yasasının işlemesi olarak görülebilir. Öte yandan marjinal caydırma örneğini ele alırsak, eğer bir ülkede soygun için ölüm cezası uygulanıyorsa, bu durumda soyguncu olayı gören şahitleri de öldürür. Çünkü onları öldürmekle daha ağır bir ceza alamaz. Bu da işlenen suçla cezanın niye orantılı olması gerektiğini gösterir.

- Yasal kuralların anlaşılmasında ve açıklanmasında ekonomiyi kullanmak. Buradaki ana tema, "hukuk kuralları ekonomik olarak etkin olabilir" mantığıdır. Bu nedenle hukuk uygulanırken etkin tahsisatın gerçekleştirilmesi de mümkündür. Burada ekonomistler hem pozitif, hem de normatif olarak hukuk kurallarının etkinliğini tartışmaktadırlar.

Yasal kuralları oluşturmada ekonomiyi kullanmak .Bu oldukça zorlu görülen bir durumdur. Çünkü bu konuda ekonomistler tek başına tavsiye ve tahminde bulunacak kişiler değillerdir. Ekonomistler yasaların etkin olmasını isterken, diğerleri yasaların haklı, adil olmasını isterler. Bu da hak, hukuk, adalet ve etkinlik arasındaki ilişkilerin çözümlenmesini gerektirir (Mercurio ve Medema, 1997).

1.2. Tarihsel Gelişimi

Ekonomistlerin bilimsel olarak hukukla ilgilenmesi yeni değildir. Birçok ekonomist rekabet, regülasyon fiyatları, işgücü piyasası ve uluslararası ticaretteki hukuk kurallarıyla ilgilenmişlerdir. Bütün bu ilgilenmelere rağmen, ekonominin sistemli olarak hukuk kurallarına başvurması ve konunu gerçek bir disiplin olarak ortaya çıkması 1950'leri bulmaktadır. Gerçek bir disiplin olarak ortaya çıktığı yer ABD 'dir. Özellikle Chicago Üniversitesidir. Chicago Okulunun teorisi, neo-klasik ekonomi görüşüne dayanmaktadır. Chicago Okulu geleneksel olarak hukukun ekonomik analizini yapsa da, bugün bir çok yeni yaklaşım ortaya çıkmıştır. Mülkiyet Hakları yaklaşımı (Avusturya Okulu ve Neo-Institutionalist yaklaşım), Kamu seçimi okulu (Buchanan) gibi. Bütün bu okullar kanun yapmanın siyasal içeriğini anlamak bakımından önemlidir (Eric, 2006).

Bu disiplinin öncüleri; Guido Calabresi, Ronald Coase (Nobel Ödüllü) ve Gary Becker dir. Coase yazmış olduğu "The Problem of Social Cost" adlı kitapla modern anlamda hukukun ekonomik analizini başlatmıştır. Gordon Tullock ve Friedrich Hayek de bu alanda çalışma yapmış olsalar da, bu alanın genişlemesi, Gary Becker'in 1968'de suç üzerine yazdığı makaledir (Becker ayrıca Nobel Ödülü aldı). 1972 yılında, bir hukuk ve ekonomi uzmanı olan ve pozitif verimlilik teorisinin baş savunucusu olan Richard Posner, "Hukukun Ekonomik Analizi"nin ilk baskısını yayınladı ve bu disiplinin oluşturulmasında önemli katkı yapan "Hukuki Araştırmalar Dergisi'ni" kurdu.

1.3. Hukukun Pozitif Ekonomik Analizi

Pozitif ekonomik görüş, çeşitli yasal kuralların etkilerini tahmin etmek için ekonomik analizi kullanır. Yani, ekonomiyi ampirik bilim olarak görmektedir. Bunlara göre ekonomi bir grup testlerden oluşmuştur. Bu testler reddedilebilir veya tahminler ampirik delillerle kesinleştirilir. Modellerin haklılığı, sonuçları tahmin etme gücünden ve daha yerinde davranma veya en azından rakip teorilerden daha iyi

olmadan gelmektedir. Eğer model tahmin etmede başarılı ise, en azından modelin yanlışlanmadığı sonucu çıkarılabilir. Pozitif ekonomik analiz sayısal tahminler yapmakta ve tahminler için verileri toplayıp ampirik olarak bunları test etmektedir.

Pozitif ekonomik analizin yukarıda anlatılan metodolojisinin hukukçular tarafından kabul edilmesi oldukça zor görünmektedir. Onlara göre, bu analiz çok basitleştirici ve hukukçuların açıklamaya çalıştığı kompleks kavramları kapsayamamaktadır .Ekonomik modellerin varsayımlarını unrealistik bulmaktadırlar Buna karşılık ekonomistlerde, modellerin doğasının unrealistik olduğunu savunarak, modeller gerçeğin tanımlanması değil, ondan çıkarımlardan oluşur. Ayrıca önemli olan modelin varsayımlarının değil, tahminlerinin gerçekleşmesidir.

Ekonomi literatüründe suçlar üzerine yapılan teorik ve ampirik çalışmalar caydırma üzerine odaklanmaktadır. Suçların ekonomik modellenmesi sadece tahminleri yapmakla kalmamakta, verilerin toplanması, test edilmesi ve buradan da suçlardan caydırma hipotezini oluşturmaktadırlar. Geliştirilmiş istatistik teknikleriyle caydırma hipotezi için belli bir destek sağlanmaktadır. Ekonomistlerin hukuksal alanda yaptıkları ampirik ve teorik çalışmalarla şu soruların cevaplarını aramaktadırlar: Kanunların toplumdaki kurumlar üzerinde ne tür etkileri vardır? Kanunlar amacına ulaştı mı? Bu sorulara ekonomistler hukukçulardan daha iyi cevap verirler. Çünkü, onların istatistik eğitimi vardır (Posner, 1980).

1.4. Hukukun Normatif Ekonomik Analizi

Normatif ekonomik analiz refah ekonomisiyle ilgilidir. Refah ekonomisinin amacı tahsis etkinliğini sağlamaktır. Eğer etkinlik gerçekleştirilemiyorsa, alternatif çözüm yollarını göstermektir. Analiz tam rekabet piyasasının tahsis etkinliğini gerçekleştireceği varsayımı altında başlar. Piyasa ile tahsis etkinliği arasındaki ilişki her zaman karıştırılmaktadır. Ekonomistler direkt olarak piyasanın etkinliği sağlayacağını söylememektedirler, belli sınırlı varsayımlar altında piyasanın etkinliği sağlayacağını vurgulamaktadırlar. Ve refah ekonomisi de piyasa başarısızlığına dayanan bir kavramdır. Eğer tam rekabet piyasasının şartları sağlanmadığı zaman, piyasa ya etkinsiz çalışacak yada başarısız olacaktır. Bu durum istenen bir durum değildir ve yasal müdahale için zemini oluşturur. Piyasa başarısızlığı, eksik bilgi, monopol, kamu malları, işlem maliyeti ve dışsallıklar gibi bir çok nedenden kaynaklanabilir. Dışsal maliyet, kişilerin veya firmaların zararlı faaliyetleridir ki bunlar tazmin edilmemişlerdir. Bununla beraber zararlı faaliyetlerin varlığı piyasa başarısızlığına yol açmayabilir. Ronald Coase yazdığı makalede, zarar veren ile kurban arasında yapılacak pazarlıkla zararlı faaliyetlerin etkin bir şekilde kontrol edilebileceğini savunmaktadır.

Coase Teoreminin, hukuka ekonomik yaklaşım üzerinde çok önemli etkileri olmuştur ve bu yaklaşımın ana çatısını oluşturmuştur. Hukuka normatif yaklaşımın amacı, hukuk kurallarının amaçlarını yerine getirirken sosyal maliyetleri minimize ederek, ekonomik olmayan kayıpları minimize etmektir. Hukuka ekonomik olarak yaklaşan bir çok çalışmada etkinlik ile gelir dağılımı ve refah arasındaki ilişki ihmal edilmiştir. Eğer tam rekabet piyasasında çalışılıyorsa, klasik varsayımlara ek olarak, başlangıçtaki gelir dağılımının ve refahın açık olarak tanımlanması gereklidir. Böylece bir grup mülkiyet hakları yasal olarak korunmuş olsun. Sosyal olarak etkin piyasanın sonucu başlangıçtaki dağılıma bağlıdır. Çünkü her değişik gelir dağılımının, değişik etkin sonucu vardır. Teorik olarak, bir çok etkin sonuç vardır ve her biri diğeri kadar etkin olabilmektedir. Aslında etkinlik tek başına önemli değildir, önemli olan sosyal refahı sağlama aracı olarak görülmesidir. Bu noktadan hareket edildiğinde, literatürde bir çok karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Genellikle tartışılan, ekonomik etkinliğin yasal hakları tahsis etmesi gerektiğidir ki kim en fazla değeri verir ise, o şeye onun sahip olması gerektiğidir. Böylece etkinlik kriteri " hakların ve ödevlerin kapsamlı ve bölümsel teorisi"ni oluşturur.

Hakların ve görevlerin etkinliği teorisi doğası gereği belli limitleri olan bir teoridir Fakat en azından haklara biçim verme konusunda öncülük etmektedir. Bu öncülük genellikle yapılan marjinal değişiklikler ile istisnai ve tartışılabilir hakları içermektedir. Fakat etkinlik kriteri kullanıldığında teori haksız ve asılsız bir hale gelmektedir. Posner bu teoriyi "hukukun, insanların başlangıçta sahip olduğu hakların kullanımı ve değişimini optimize etme yollarını araştırması " olarak tanımlamaktadır ki, bu hakların teorisinin tanımı değil, açıkça etkinliğin tanımıdır. Ve bu tanımda hakların başlangıçta tahsis edildiği kabul edilmektedir. Posner'in ve diğer Chicago okulunun etkinlik üzerindeki bu yoğunlaşmaları bize normatif yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Onlara göre, etkinlik arzu edilen veya en azından toplum tarafından önde gelen hedefler arasındadır (Posner, 1980).

Normatif yaklaşım işi bir adım daha ileriye götürüyor ve çeşitli politikaların ekonomik sonuçlarına dayalı politika önerileri yapıyor. Normatif ekonomik analiz için anahtar kavram verimliliktir. Hukuk ve ekonomi bilimcilerinin kullandığı ortak bir verimlilik kavramı, Pareto etkinliğidir. Yasal kural, Pareto'nun, bir kimseyi daha kötü hale getirmeden daha iyi duruma getirecek şekilde değiştirilememesi durumunda etkilidir. Zayıf bir verimlilik anlayışı Kaldor-Hicks verimliliğidir. Yasal bir kural Kaldor-Hicks'in Pareto'yu bazı taraflarca zararlarını telafi etmek için başkalarına tazmin etmek için verimli kılmaları halinde etkilidir.

2. Mülkiyet

2.1. Yasal Kavram Olarak Mülkiyet

Mülkiyet kompleks bir kurum olarak görülmektedir. Yasal açıdan bakıldığında “bir kısım haklar” dan oluşmaktadır. Buna göre kişiler sahip oldukları kaynaklarla istediklerini yapıp, yapmama hakkına sahiptirler. Bunu daha da genişletirsek, kişiler sahip oldukları mülkiyeti kullanma, sahiplenme, değiştirme, transfer etme, başkasına miras bırakma veya başkasını mülkiyetinden dışlama hakkına sahiptir. Mülkiyet sahibi mülkleri üzerinde bu hakları kullanmakta serbesttir ve bu haklarını kullanmasına başkalarının müdahale hakları söz konusu değildir. Buna özgürlük (liberty) denilmektedir. Buradan mülkiyeti tanımlarsak, mülkiyet bir takım hakların kaynaklar üzerine tahsisatını sağlayarak, bu kaynakları özgür olarak kullanma hakkı veren yasal bir kurum olarak görebiliriz.

Mülkiyetin temelini oluşturan bir kısım korunmuş hakların, ekonomik teori tarafından analiz edilmesi iki aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşama mülkiyet nasıl kurulur. Mülkiyetin nasıl kurulacağı analizi pazarlık sırasında ortaya çıkan engelleri içerir. Bu engeller genellikle hakların belli bir kısmı yasalar tarafından tanımlanmadığı durumda ortaya çıkar. Bu aşamada analiz normatif sonuçlara ulaşır. Yani mülkiyet hukuku, mülkiyetin kurulmasını sağlayan pazarlıkların yapılmasını ve kişiler arasında pazarlık anlaşması sağlanamadığı durumlarda ortaya çıkan sonuçların vereceği zararları minimize etmeye çalışmalıdır. Bu açıdan bakıldığında mülkiyet hukuku, pazarlık veya gönüllü olarak el değiştirmeler yoluyla kaynakların tahsisinin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik önlemleri alan bir dal olarak görülebilir. İkinci aşama ; ekonomide, mülkiyet kurallarının sistemli olarak analiz edilmesidir. Bu soruyu cevaplayabilmek için kamu malları ile özel mallar arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. “ Hangi mallar özel mülkiyet tabii olabilir?” Özel mülkiyet, rekabetin olduğu ve malların kullanımında mahrum etme durumu olduğunda söz konusu olabilir. Bu durumda şu soru sorulabilir. Sahibi mülkiyetiyle neler yapabilir? Haksız müdahale durumları ortaya çıkabilir ki bu da bize ekonomik bir kavram dışsallıkları çağırır. Yani burada ekonomik analiz ile mülkiyet hukukunun kuralları örtüşmektedir. Mülkiyet sahibi başkalarına zarar vermediği sürece mülkleriyle istediğini yapabilir. Son olarak mülkiyet hakları nasıl korunmaktadır sorusu gündeme gelmektedir. Mülkiyet karşı özel şahısların yarattığı olumsuz dışsallıklar mahkeme kararıyla korunmalıdır. Kamunun yarattığı dışsallıklar ise tazminat yoluyla giderilmelidir (Coter ve Ulen, 1998).

2.2. Mülkiyetin Ekonomik Teorisi

2.2.1. Hobbes Teoremi

Pazarlık (anlaşma) teorisi de yani araba satışında geçerli olan kurallar sivil toplumun yaratılmasında da geçerli olan kurallardır. İş kontrat pazarlığı ile sivil toplumun biçiminin pazarlığı arasında önemli fark vardır. Özel kişiler arasındaki pazarlık görüşmeleri yasal çerçevenin etrafında oluşmakta iken sivil toplumun pazarlık görüşme biçimi yasal çerçeveyi yaratmaktadır. Genelde anlaşmazlık ve işbirliğinin başarısızlığı maliyetlidir Bu nedenle 17. yüzyıl filozoflarından Thomas Hobbes anlaşmazlıklardan doğan maliyetlerin minimize edilmesi gerekliliğini savunmuştur. Ona göre, anlaşmalarda iki tarafın doğasından gelen hırsları yüzünden güçlü üçüncü bir tarafın gücü olmadan anlaşmaları mümkün değildir. Bu nedenle " hukukun yapısı özel anlaşmazlıkların sebep olduğu zararları minimize edecek şekilde olmalıdır." Bu prensibe göre, hukuk tehditleri ve anlaşmazlıklardan doğan rahatsızlıkları ortadan kaldıracak şekilde dizayn edilmelidir (Cooter ve Ulen, 1998).

2.2.2 . COASE Teoremi

Dışsallıkların olduğu ekonomilerde piyasa ekonomisi yeterli olan miktardan daha fazla veya daha az mal üretmekteydi. Bu durum Pigouvian vergileriyle çözüme kavuşturulduğu düşünüldü. Yani, bu vergi ile dışsallıklar içselleştirilerek etkin miktarda mal üretilmesi için piyasaları zorlayacaktı. Bu durum 1960'lara kadar doğru uygulama olarak kabul edildi. Fakat 1960 yılında Coase problemin dışsallıklar değil, işlem maliyeti (transaction cost) olduğunu yazdığı makalede belirtti. Coase göre, ekonomik açıdan hukuk sisteminin amacı hakların kurulmasını ve ekonomik etkinliğin varlığını sağlamaktır. Hukuk sistemi işlem maliyetlerini etkiler ve böyle bir sistemin amacı zararı veya maliyeti minimize etmektir. Coase'nin bu mantığını bir örnekle açıklayabiliriz (Golovet, 2006).

Birbirine komşu iki parça arazinin olduğunu düşünelim. Arazinin birinde çocuklar için şekerleme yapan bir fabrikanın olduğunu düşünelim Buraya her gün kamyonlar şeker ve diğer gerekli hammaddeleri getirip, satılmak üzere yapılan şekerlemeleri doldurup götürmektedir. Bu fabrika diğer sıradan işyerleri gibi çalışmaktadır. Yanındaki arsaya da bir doktor muayenehane açsın. Ve bunlar günlük işlerini yaparak hayatlarına devam ederken, doktor muayenehanesini genişletmeye karar verir. Yeni genişletilen binanın duvarı fabrikaya daha yakın bir duruma gelmiştir. Yeni yerinde hastasını muayeneye başlayan doktor ilk şokunu yaşamıştır. Çünkü hastanın kalbini stethoscope'la dinlemek isteyen doktor hastanın kalp atışları yerine yandaki fabrikanın gürültüsünü duymaktadır. Bu durumda da hastanın durumuyla ilgili sağlıklı karar verememektedir. Doktor mahkemeye başvurarak hastalarına

doğru teşhis koyabilmesi için fabrikanın gürültüyü azaltıcı tedbirleri almasını istemiştir.

Bu durumda mahkeme ne yapmalıdır? Birinci olasılık hiçbir şey yapmamak. İkinci olasılık şekerleme imalat eden fabrikaya Pigocu vergisini koymak. Fabrika sahibi 200 milyon harcayarak gürültü seviyesini düşürebilir. Böylece hiçbir dışsallığa yol açmadan problem çözülmüş olur. Diğer bir olasılık ise, eğer doktor muayenehanesini 50 milyona başka bir yere taşıyabiliyorsa, bu durumda da problem çözülmüş olur. Hatta bu çözüm Pigocu vergisinden de daha iyi bir çözümdür. (Çünkü vergi problemi 200 milyona çözmektedir.) Eğer vergi konulup fabrika bunu uygularsa, doktor hiçbir zaman taşınmayacaktır. Fakat vergi olmazsa, doktor taşınabilir. Yani Pigocu verginin sonucu pek etkin olmayabilir.

Problemi tam olarak ortaya koyabilmek için doktor ve fabrika sahibinin konuyla ilgili sürekli görüşüğünü varsayalım. Bu durumda işlem maliyeti sıfır olacaktır. Bu durumda bir çok çözüm yolu üretilebilir. Fabrikanın karınının 3 milyar, doktorunda gelirinin 4 milyar olduğunu düşünelim. Bu durumda yaratılan gelir toplam olarak 7 milyardır. Bu olayın iki çözüm vardır. Ya gürültünün azaltılması yada doktorun taşınması. Gürültünün azaltılmasının maliyetinin 100 milyon, doktorun taşınmasının maliyetinin 200 milyon olduğunu varsayalım. Bu durumda etkin çözüm fabrikanın gürültüyü azaltmasıdır. Eğer mahkeme bu yönde karar verirse, etkin sonucu gerçekleştirmiş olur. Fakat tersi yönde karar verirse(fabrikanın faaliyetine devam etmesi yönünde) doktor taşınmak zorunda mıdır? Aslında zorunda değildir. Eğer doktor fabrika sahibine 150 milyon verirse, fabrika sahibi 100 milyona gürültüyü düşürür, 50 milyona da fabrikasında diğer şeyleri yeniler. Bu durumda doktor hala 50 milyon kardadır. Sonuç yine etkin bir çözümdür.

Tersi durumu düşünürsek, yani gürültüyü düşürmenin maliyeti 200 milyon, doktorun taşınmasının maliyeti 100 milyon ise bu durumda etkin çözüm doktorun taşınmasıdır. Eğer mahkeme fabrikanın gürültüyü düşürmesi yönünde karar verirse, fabrikatör mutlaka fabrikası için gürültü düşürücü duvarlar yapacağı anlamına gelmez. Komşusuyla anlaşarak ona 150 milyon teklif eder. Böylece doktor 100 milyona muayenehanesini taşır. Ve hala 50 milyon her iki tarafta karlıdırlar. Böylece etkin sonuca ulaşılmıştır.

Kısaca Coase Teoremini ifade ettiği şey, işlem maliyetinin sıfır olduğu durumlarda, başlangıçtaki mülkiyet hakları tahsisinden bağımsız olarak, kaynak tahsisinin son hali her zaman etkin olmaktadır (Golovet, 2006).

2.3. Entelektüel Haklar

Ekonomistler entelektüel haklar konusunda çok uzun süredir yazmalarına rağmen, bunun yarattığı yankılar çok sınırlı kalmıştır. Genel olarak entelektüel haklar, patent, telif hakkı, ticari marka ve ticari sırdan oluşmaktadır. Entelektüel hakların korunmasının amacı, entelektüel mülkiyetin değeri (yaratılması ve kullanılması ile ilgili maliyetler) ile yaratılması için sarf edilen sosyal maliyet (diğer maliyetlerle beraber sisteme kayıt ettirilmesi için harcanan maliyetler dahil) arasındaki farkı maksimumlaştırarak yaratıcılığı teşvik etmektir. Bu genel tanımlamanın altında değinilmesi gereken bazı özel noktalar mevcuttur. Birinci nokta, yenilik yaratan kimse, ancak yapmış olduğu harcamadan daha fazla gelir elde edeceğine inanırsa inovasyonlar için bir teşvik unsuru ortaya çıkar. İkinci nokta, inovasyon faaliyetinin minimum maliyetle gerçekleşip, gerçekleşmediğidir. Genellikle, yeni fikirlerin maliyeti yaratıcının ödünçlerine ve eski çalışmalarının uzantılarına bağlıdır. Üçüncü olarak, entelektüel haklar sistemi yeniliğin yaratılması ve yayılması arasındaki uygun dengeyi sağlaması gerekmektedir. Yani sistem yeniliklerin yaratılması için gerekli teşviki sağlarken, aynı zamanda yaygın kullanımını içinde gerekli tedbirleri alabilecek mekanizmaların kurulmasını sağlamalıdır (Miceli, 1997).

2.3.1. Patent

Yeni bir fikir ve yararlı süreç, makine, alet, bileşim, yeni dizayn, gelişmeler ve yeni bir bitki vs. tasdik edilmesidir. Paten için başvuruda bulunmak gereklidir. Yaratıcı fikrini patent ofisine açıklar ve imtihana tabii tutulur, eğer sonunda kabul edilirse patent onaylanır. Patent onaylanması için gerekli şartlar şunlardır (Besen ve Raskin, 1991).

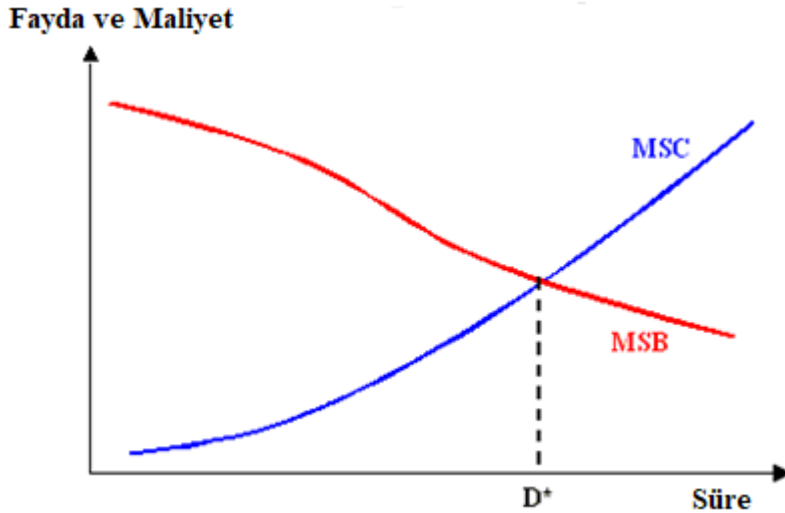
- Ortaya atılan fikrin daha önce bilinmemesi, yeni olması veya başkaları tarafından açıklanmamış olması gereklidir.
- Eğer fikir o konuyla ilgili herhangi sıradan bir uzman tarafından üretilebilecekse, testten geçemez. Yani çok bariz bir fikir olmaması gerekir.
- Ortaya atılan yeni fikrin faydalı olması gerekir. Eğer faydalı değilse, herkes serbest olarak kullanabilir.
- Yeni fikrin patent olarak onaylanması için, herhangi bir itiraz almaması gerekir.
- Patenti kullanabilmenin en doğru yolu lisans alarak kullanmaktır.
- Patent en önemli iki özelliği; Genişliği ve süresidir.

GENİŞLİK: Patentlerin genişliği çok dar ve çok geniş olabilir. Bu patentin diğer fikirlere ne kadar benzeyip, benzemediğine bağlıdır. Patenler için en etkin genişlik hangisidir. Fikirlerin geliştirilmesine yapılan yatırımların bazı faydaları vardır.

Mesela fikrin hayata geçirilmesi gibi. Fikir üretildiği zaman uygulamasının da geliştirilmesi gerekir. Royalti ödemedi gelişmelerden net faydalanma ile royalti ödeyerek gelişmelerden faydalanma arasında fark vardır. Eğer fikir üreticisinin yatırımlardaki gelişmelerden elde ettiği fayda yüksekse genişlik büyüyebilir. Eğer tersi durum söz konusu ise, genişlik daralır. Olaya sadece ekonomik açıdan bakmak yeterli değildir. Gerçek hayatta patentlerin genişliği "eşdeğerlilik doktrinine" göre tanımlanmaktadır. Buna göre, yeniliğin eski fikirlere benzememesi gerekmektedir. Yenilikleri yaratıcı kimse fikrini kabul ettirmeye çaba harcamak zorundadır.

SÜRE: Patentin süresi, fikri bulanın buluşunun royaltisini ne kadar süre elde edeceğidir. Her patentin belli bir optimal süresi vardır. Optimal süre, faaliyetlerin teşvik edilmesi ile yayılmanın teşvik edilmemesi, bunlara ek olarak, monopol durumunun kaybedilmesi süreci arasındaki değişimlere bağlıdır. Monopol durumunu, yeni fikir yaratıcısı için bir ödül niteliğinde olduğundan yenilikler için teşvik edici rol oynar. Patentin yaşam süresi ne kadar uzun olursa, teşvik edici özelliği o kadar fazla olur. Marjinal olarak patentin piyasa payı azalmaktadır. Marjinal sosyal fayda (MSB) ve marjinal sosyal maliyet (MSC) aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Marjinal Sosyal Fayda (MSB) Ve Marjinal Sosyal Maliyet (MSC)

Patentten toplam faydayı maksimize eden nokta, D^* dir. Bu noktada, marjinal sosyal fayda, marjinal sosyal maliyete eşittir. Bu sosyal maliyet ve fayda noktası fikirden fikire değişmektedir. İdeal olanı, her patent için farklı sürelerin seçilmesidir.

2.3.2. Telif Hakları

Telif haklarını elde edebilmek için bir başvuruya yada kayıt olmaya gerek yoktur. Telif hakları otomatik olarak elde edilir. Telif hakkı fikirlerin korunması değil, açıklanmasıdır. Burada gelir orijinal parçanın satışından elde edilir. Telif hakkının süresi patentten daha uzundur. Genellikle sanatçının yaşam süresinden daha uzundur. Telif hakkı dijital çağda yeniden önemli hale gelmiştir. Çünkü kolaylıkla çığnenebilmekte ve korunması da maliyetli olmaktadır. Dijital ürünlerin teknolojik korunması yasal korunmadan daha etkin olmaktadır.

2.3.3. Ticari Marka

Bir çok firma müşterilerinin kendilerini diğer firmaların ürünlerinden ayırt edebilmeleri için belli semboller üzerine yatırım yaparlar. Mesela, *Cola-Cola* nın amblemi ve şişe dizaynı veya *McDonalds* tanıtım logosu gibi. Bu ticari markalar korunmuştur. Sahibinin onayı olmadan hiç kimse bu amblemleri kullanamaz. Ticari markaların kayıtlı olması şarttır. Ticari markaların süresi sınırsızdır. Ürünlerin genel adları ticari marka olarak kullanılamaz. Bazı üreticiler ticari markalarını çok etkin kullanarak, ürünün genel adı haline getirebilmektedir. Mesela Türkiye'de Selpak, kağıt peçetenin genel adı haline gelmiştir (Besen ve Raskin, 1991).

3- Kontrat Hukuku

İnsanlar sürekli olarak birbirlerine sözler verirler. Sevgililer evlilik sözü, çocuklar iyi davranma sözü, satıcılar memnuniyet sözü verirler. Fakat hukuk işin içine girdiğinde insanlar verilen sözlerin uygulanabilir olmasını araştırırlar. Aşağıda 3 tane örnek verilmiştir. Bunlara baktığımızda (Cooter ve Ulen, 1998);

ÖRNEK 1 : Zengin Amca : Zengin bir amca okulda okuyan yeğenine eğer okulu iyi bir derece ile bitirirse dünya tutuna göndereceği konusunda söz verir. Yeğen de bu sözden sonra eğlenceleri kesip çok sıkı çalışır ve okulu iyi bir derece ile bitirir. Fakat amca dünya turu sözünü tutmaz. Böylece de yeğen amca'yı mahkemeye verir.

ÖRNEK 2 : Eski Chevrolet : Adam komşusuna kullanılmış arabasını \$1.000 satmayı teklif eder. Alıcı parayı verir satıcıda arabanın anahtarını alıcıya teslim eder. Fakat alıcı anahtarın kapıdaki Cadillac'a değil de arka bahçedeki Chevrolet'e uyduğunu fark edince hayretler içinde kalır. Aynı şekilde satıcıda alıcının Cadillac'ı aldığını zannetmesine hayret içinde kalır. Alıcı mahkemeye başvurarak satıcını kendisine Cadillac'ı vermesini talep eder.

ÖRNEK 3 : Çekirge Öldürücü : Çiftçi \$25 çekirge öldürme metodunun varlığıyla ilgili bir reklam görür ve bunu üzerine reklamda belirtilen adrese parayı gönderir. Bir süre sonra çiftçiye kullanma talimatı ile birlikte iki tane tahta parçası gönderilir. Ve talimatta “ çekirgeyi tahta A’nın üzerine yerleştir ve tahta B ile üzerine vur “ yazılmaktadır. Çiftçi mahkemeye başvurarak \$25’nin geri ödenmesini ve\$500 tazminat talep etmektedir.

Bütün bu örneklerde mahkemenin ilk soracağı soru verilen sözlerin uygulanabilir olup olmadığıdır. Geleneksel olarak mahkemeler verilen sözler karşılığında herhangi bir şeyin değişim yoksa vaatlerin yerine getirilmesi konusunda daha ihtiyatlı davranmaktadır. Örnek bir de zengin amca karşılık olarak herhangi bir şey almamaktadır bu nedenle de mahkeme amcayı sözünü yerine getirtme konusunda tereddütlüdür.

Örnek 2 de ise para değişimi gerçekleşmiş fakat vaatler konusunda yanlış anlaşılma söz konusudur. Örnek 3 ise karışıklıktan ziyade bir kandırma söz konusudur. Bir kere mahkeme uygulanabilir vaatlerin yerine getirilmediğini tespit ederse, bunlara çare arama problemi ile karşı karşıya kalır. Çarelerden biri verilen sözlerin yerine getirilmesi için zorlamadır. Mesela örnek 2 de mahkeme satıcıyı *Cadillac*’ı alıcıya vermesi yönünde karar alabilir. Fakat aynı şekildeki çözüm örnek 3 için geçerli değildir. Çünkü satıcının çekirgeleri vaat ettiği gibi imha etmesi mümkün değildir. Bunu yerine çare olarak çiftçiye aldatmak ve sözünü tutmamaktan dolayı tazminat ödemesine karar verebilir.

Örneklerin de gösterdiği gibi kontrat hukukun iki temel sorusu vardır. Hangi vaatler uygulanabilir? ve ikinci olarak vaatler yerine getirilmediğinde ne gibi çarelere başvurulur. Bu sorular kontrat hukuku teorileri tarafında cevaplanabilir (Cooter ve Ulen, 1998).

3.1. Klasik Kontrat Teorisi (Anlaşma Teorisi)

3.1.1. Hangi vaatler Uygulanabilir?

Klasik teoriye göre vaatler anlaşmanın veya değiş-tokuşun bir parçası ise ancak o durumda yasal olarak uygulanabilir. Bu durumda örnek 1 deki gibi verilen hediyeler yasal olarak uygulanabilir değildir. Çünkü bir değiş-tokuş veya anlaşma yoktur sadece tek taraflı bir söz verme vardır. Yani, yasal olarak uygulanabilen vaatler anlaşmanın bir parçası olan vaatlerdir. Öbür türlü verilen vaatler uygulanmak zorunda değildir.

Klasik teorinin üç temel elemanı söz konusudur : teklif, kabul ve bedeldir. Teklif yapılıp kabul edildikten sonraki aşama değiş-tokuş aşamasıdır. Kontratın bu

aşamasında bir taraf (söz veren taraf) diğer tarafa (sözü alan tarafa) vaatte bulunur. Bu aşama klasik teorinin en çok uğraştığı aşamadır. Bu aşama şöyle tanımlanır, söz veren karşı taraftan bedel olarak ne almıştır. Genellikle bedel para olmaktadır. Örnek 3 te çekirge öldürme aleti karşılığında bedel \$25 dolardır. Klasik teori bedel karşılığında vaatleri güvence altına almış, bedel karşılığı olmayan vaatleri ise uygulanabilir olarak görmemiştir. Klasik teoriye göre mahkeme vaatlerin uygulanabilir olması ile ilgili olarak bedelin yeterli olup olmadığını sormaz.Yani bedelin çok az ödenmesi veya çok fazla ödenmesi mahkemeyi ilgilendirmez. Bu teoriye göre, sıradan bir insanın bile çok rahatlıkla haksız olarak niteleyebileceği anlaşmalar mahkeme tarafından uygulanabilir olarak görülebilir. Mahkeme sadece bedelin var olup olmamasıyla ilgilenmekte, bunu yeterli olup olmamasıyla ilgilenmemektedir (Cooter ve Ulen, 1998).

Baştaki üç örneğimizi anlaşma teorisine göre değerlendirelim. Birinci örnekte zengin amca yeğenine dünya turu sözü vermiştir. Fakat bu söz karşılığında yeğen bir bedel vermemiştir. Bu teoriye göre amcanın vaadi uygulanabilir değildir. Bunun tersi olarak ikinci örnekte bir bedel ödemesi söz konusudur. Fakat bu olaydaki sorun teklif ve kabulün gerçekleşip gerçekleşmediğidir. Eğer satıcı küüstür Chevrolet'i , alıcı ise Cadillac'ı konuştuklarını düşünüyorsa, bu durumda teklif ve kabul ortada yoktur. Sadece iletişim problemi vardır. Üçüncü örnekte ise satıcı \$25 karşılığında çekirge öldürme metodunu teklif etmekte, alıcı ise bu teklifi kabul etmektedir. Ve bedelde \$25'dir. Bu durumda klasik teoriye göre anlaşma uygulanabiliridir.

Sonuç olarak teklif, kabul ve bedel klasik teorinin temel elemanlarıdır. Bu üç öğeyi içeren anlaşmalar yasal olarak uygulanabilirler. Peki bu üç öğeyi içermesine rağmen yerine getirilmeyen vaatler için ne gibi çarelere başvurulur.

3.1.2. Vaatler Yerine Getirilmediğinde Ne Gibi Çarelere Başvurulur?

Klasik teorinin bu soruya da cevabı vardır. Kurbanın ihlal edilen hakkının tazmin edilmesi gerekmektedir. Tazminat bir miktar paradır. Bu bedel anlaşmanın yerine getirilmemesinden dolayı kurbanın uğradığı kayıp kadar olmalıdır. Klasik teoriye göre ölçülen zarara "beklenti zararı" denilmektedir. Bu kriteri başlangıçtaki üç örneğimize uygulayalım.(vaatlerin mahkeme tarafından uygulanabilir olduğu kararı verildiğini varsayarak) Birinci örnekte beklenti zararı öğrencinin çıkamadığı dünya turu kadardır. İkinci örnekte beklenti zararı döküntü Chevrolet'te ile Cadillac arasındaki piyasa farkı kadardır. Üçüncü örnekte ise beklenti zararı çekirgeler tarafından zarar verilen ürünün değeri kadardır (Cooter ve Ulen, 1998).

3.2. Kontratın Ekonomik Teorisi

Kontrat hukukunun temelinde vaatlerin değiş tokuşu yeralır, mikro ekonominin en önemli konularından birisi de değiş tokuşta rasyonel karar almadır. İki soru ile kontratın ekonomik teorisine giriş yapalım. Kişiler niye vaatlerini değiş tokuş yapma isteğinde bulunurlar? Ve niçin bu değiş tokuşların etkinliği yasal uygulanabilir kurallar tarafından geliştirilir?

Mikro ekonomi işlemle aynı anda ortaya çıkan tercihlere odaklanır. Karar veren kişi ders çalışmalı mı? yoksa sinemaya gitmeli mi? Yine karar veren elma mı almalı ? yoksa roman mı almalı ? Bu eşanlı olarak ortaya çıkan değiş tokuş rasyonel karar alma teorisi ile özdeşleşmiştir. Fakat vaatlerin değiş tokuşu eşanlı ortaya çıkan değiş tokuşlardan farklıdır. Gerçekten de aynı anda ortaya çıkan işlerde bazı şeyleri vaatte bulunmak için bir neden yoktur. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz. Vaatlerin değiş tokuşu ertelenmiş değiş tokuşlardır veya vaatlerin yerine getirilmesi için belli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Vaatler genellikle geleceğe yönelik olur, gelecekte söz verenin hareketleriyle sınırlıdır ve rasyonel karar verenler fayda elde edeceklerine inandıklarından gelecekteki hareketlerine sınırlama koyarlar.

Bu geçen zaman ile vaatlerin değiş tokuşu arasındaki kaçınılmaz bağlantı problemler yaratır ve bu problemlerin kontrat hukuku tarafından çözülmesi gerekmektedir. Ortaya çıkabilecek problemleri bir örnek yardımıyla açıklamaya çalışalım. A ailesinin B müteahhitlik firmasıyla ev yapma konusunda bir kontrat imzaladığını varsayalım. Kontratla ne tür malzeme kullanılacağı ve benzeri gibi unsurların yer alması gerekir. En azından kontratta A ailesinin ev karşılığında ödeyeceği bedel ve B firmasının evi ne zaman teslim edeceğinin yazılması gerekmektedir. Gelecek işin içine girdiğinde belirsizlikler ortaya çıkar, ne zaman belirsizlik ortaya çıkarsa orada risk vardır demektir. B firması evi yaparken bazı şeyler ters gidebilir. Mesela çimento sektöründe grev başlayabilir veya ithal edilen bazı malzemelerin fiyatı beklenmedik şekilde artabilir vs. Buna karşılık bu arada A ailesinin reisi işini kaybedebilir, ölebilir veya aile artık o evi istemeyebilir. Vaatlerin değiş tokuşu ile işin tamamlanması arasında geçen zamanda birçok değişiklikler ortaya çıkabilir. İşte kontrat hukukunun görevi bu risklere karşı temel kuralları ortaya koymaktır (Cooter ve Ulen, 1998).

3.2.1. Tam Rekabet Ve Tam Kontrat

Kontrat hukukunun temel amacı kişilerin amaçlarına ulaşmak için vermiş oldukları vaatlerin yerine getirilmesini sağlamaktır. Her olasılığın tahmin edildiği, taraflar arasında riskle ilgili her şeyin tahmin edildiği ve konuyla alakalı bilgilerin iletildiği durumlar mükemmel durumlardır. Bu durumda kontrat her iki tarafında hedeflerini gerçekleştirmek için mükemmel bir hale gelir. Tam kontrat uygulanabilir, her iki tarafında hedeflerini gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır. Bu durumda şu soru

ortaya atılabilir. “ Hangi şartlar altında tam kontrat gerçekleştirilebilir.” Bu sorunun cevabı ekonomistler için çok açıktır. Tam rekabet şartlarında tam kontrat gerçekleştirilebilir. Modern refah ekonomisinin en önemli sonuçlarından birisi tam rekabet piyasasının üretimsel ve dağıtımsal etkinliği sağladığıdır. Bu tam rekabet piyasasındaki kontrat formunda da takip edildiğinde üretimsel ve dağıtımsal etkinlik sağlanacaktır. Bu sonuç kontrat hukuku açısından önemlidir. Çünkü kontrat tam rekabet şartlarında şekillendirildiyse kesin şekilde uygulanabilir niteliktedir. “Kati bir şekilde uygulanabilir olma” dan kastedilen, kontrat kabul edildiği anlamıyla uygulanmalı ve kontratta gerçek anlamıyla bulunmayan hiç bir şey ona atfedilmemelidir (Cooter ve Ulen, 1998).

Genel olarak uygulanabilir vaatler sözü veren için sorumluluk, karşı taraf için ise haklar yaratmaktadır. Ne zaman karşı tarafın hakları sözü verenin sorumluluk maliyetini aşarsa, bu durumda karşılıklı anlaşma için zemin ortaya çıkar. Kontratta ayarlama yapılması durumunda, karşı taraf bazı haklar kazanır ve bu da kontratta yazılan değer artması anlamına gelir. Sözü veren kişiye de ekstra sorumluluk yüklenir. Bu durumda o da artan fiyatın tazmin edilmesini isteyebilir. Böylece gözden geçirilen kontratın değeri artmış olur ve taraflar arasındaki kazanç ayrılmış olur. Bazı kontratlar da mahkeme bu tür gözden geçirmelere bloke koyabilir. Bu konuya etkinlik açısından baktığımızda, en azından bir tarafın durumunu kötüleştirmeden diğer tarafın durumunu daha iyi konuma getirerek kontratı yeniden gözden geçirmek (revise) mümkünse bu durumda kontrat etkin değildir. Diğer taraftan bu tür bir düzeltme mümkün değilse, kontrat etkindir. Yani pareto optimumu sağlanmıştır.

Tam kontrat konusunda üç nokta önemlidir (Cooter ve Ulen, 1998).

1. Taraflar açısından tam kontratlar kati bir şekilde uygulanabilir niteliktedir.
2. Tam kontratlar tam rekabet piyasasında oluşur.
3. Tam kontratlar etkindir.

3.3. Kontratın Uygulanması (uygulanmaması)

İki taraf kontrat yapma konusunda anlaşdıktan sonra sıra onun uygulanmasına gelmiştir. Diğer bir deyişle, eğer kontratın temel özelliği olan teklif, kabul ve bedel belirlenip, kontrat imzalandıysa, yasal olarak tanınmak zorundadır. Bu durumda ne tür problemler ortaya çıkabilir?

- Taraflar kontrat şartlarını kendilerine göre algıladıklarından, şartlar konusunda anlaşmazlık ortaya çıkabilir.

- Taraflardan biri daha sonra kontratın etkin olmadığını keşfedebilir ve daha iyi hale getirilmesinin talep edebilir.
- Daha önce tahmin edilemeyen sonuçlar ortaya çıkar ve bunlar eski kontratı etkinsiz hale getirerek, yeniden yazılma ihtiyacını ortaya çıkarır.

Bu tür durumlar ortaya çıktığında taraflar kontratın yeniden görüşülmesini isteyebilirler. Bu görüşmelere de bazı haklı nedenlerle gelirler ki, bu nedeler iyi veya kötü nedenler olabilir (Cooter ve Ulen, 1998).

3.3.1. Kontratın İhlalini Haklı Kılan Eksik Nedenler

"Denk Olmayan Pazarlık Gücü"

Kontratın yeniden görüşülmesi için kullanılan en popüler nedenlerden biridir. Bu görüş pazarlığı iş birliği halinde yapılan bir faaliyetten çok bir savaş olarak görür. Taraflar bütün olarak faydayı artırmaktan ziyade, her taraf karşı taraftan daha fazla pay almaya çalışmaktadır. Bu durumda güçlü olan taraf diğer tarafa adil olmayan şartları kabul ettirir. Böyle bir durumda zayıf olan tarafın korunması gerekir. Bu görüş yaygın olmasına rağmen, zayıf olan tarafın bu iddiası desteklemesi çok zor görülmektedir. Mesela, monopol durumu (Friedman, 2005)

"Yapay Zorlama"

Piyasadaki bir çok alış-verişte, kontratın şartları üzerinde bir görüşme yapılmaz. Satıcı genellikle standart kontrat önerir (örneğin araba kiralarken, bankadan kredi alırken vs) ve bütün müşterilerde bunu kabul eder. Bu kontratlar daha çok satıcının lehine gibi görünen kontratlardır. Bu standart kontratların genel amacı, kontrat yazılmasının maliyetini düşürmektir. Diğer türlü, satıcı her müşteri için ayrı kontrat yapmak zorunda kalırsa, maliyetler yükselecek ve bu maliyetleri de müşteriden tahsil edecektir. Bu nedenle, standart kontrat tercih edilmekte çünkü daha etkin olmaktadır. Etkinliğinin yanında, üreticiler müşterilerin kaybindan daha fazla kazanmakta, müşterilerde standart kontrat ile belki belli bir zorlanma içine girseler de, düşük fiyat nedeniyle refahları artmaktadır (Friedman, 2005).

3.3. 2. Kontratın İhlalini Haklı Kılan Tam Nedenler

" Beklenmedik Durumların Ortaya Çıkması Halinde Etkinliği Sağlayan Değişiklik"

Kontratın temelinde bir değişiklik olmadan, sadece kontratın şartları yeni duruma ayarlanması söz konusudur. Böylece iki tarafta karşılıklı olarak bu durumdan fayda sağlayabileceklerdir.

"Dışsallıklar"

Gönüllü olarak yapılan kontratlar her iki tarafında yararına olmalıdır. Ancak bu durumda uygulanabilir. Yukarıdaki sözlerin altında yatan anlamlardan biri de, üçüncü tarafların bu durumdan fayda ve maliyete katlanmamalarıdır. Eğer kontrat sonucunda oluşan dış (external) maliyet, iç (internal) faydasından fazla ise bu tür kontratların uygulanması mahkeme tarafından zorlanmamalıdır.

3.3.3. Gerçek Zorlama

Zorlama altında imzalanan bir çok kontrat uygulanmaz. Örneğin bir suçlunun kurbanına zorla imzalattığı borçlar . Bazen de, zorlama altında imzalanan kontratlar uygulanır. Örneğin barış anlaşmaları gibi. Yenilen taraf baskı altında barış anlaşmasını imzalar ve anlaşmalar uygulanır. Çünkü kazanan taraf zaferini kesinleştirmek için karşı tarafa daha fazla zarar verecektir. Baskı altında imzalanan kontratlarda fayda ve maliyetin uygulanması arasında bir değiş-tokuş (trade-off) vardır. Bazı şartlar altındaki değiş tokuş uygulamanın yararına iken, bazı şartlar altındaki değiş-tokuş kontratın ihlali gerektirir (Golovetsky, 2006).

3.4. Kontratın İhlali Durumunda Çözümler

Yeni şartların ortaya çıkmasıyla kontrat etkinsiz bir duruma gelmiştir. Fakat taraflardan biri çıkarı olduğundan dolayı uygulanması için ısrar etmektedir. Bu durumda "etkinlik için ihlal" söz konusudur ki kontratın feshine izin verilmelidir. Diğer taraftan, proje hala etkin fakat bir taraf performansından dolayı kayıplara uğramaktadır. Eğer daha iyi performans gösterirse toplam fayda pozitif olacaktır. Bu duruma "fırsatçılık ihlali" denir ki buna asla izin verilmez.

Peki her durum için uygun çözüm nedir? Her iki durumda da, eğer pazarlık mümkün ve düşük maliyetli ise taraflar yeniden görüşebilirler. Bu durumda mahkemeye ihtiyaç yoktur. Eğer işlem maliyetleri yüksekse, bu durumda mahkeme fırsatçılık ihlali durumunda kontratın uygulanması sağlamalı, etkinlik için ihlali durumunda ise, kontratın uygulanmasını reddetmelidir.

Etkinlik için ihlal durumunda, iki tür çözüme başvurulabilir. Birincisi, Hiçbir şey yapmamak. Çünkü kontratın ihlali etkin bir durum ortaya çıkarır. İkincisi ise, kontratı ihlal eden tarafın diğer tarafa tazminat ödemesidir. Buna " beklenen zarar" denilmektedir .Zarar gören tarafa kontrat uygulanırsa idi ne elde edecekti o ödenir. Çünkü ihlal eden taraf, kontratın uygulanmasından daha fazla zarar göreceği için uygulanmamasıyla daha iyi bir konuma gelecek ve karşı tarafında beklenen gelirini ödemiş olacaktır.

Çıkarıcılık ihlaline baktığımızda, burada kontratın uygulanması için zorlanması söz konusudur. Mahkeme bu konuda zorlamayı yapar ve taraflar gerekeni yerine getirirler. Yasal olarak bu çözümün adı, "özel performanstır" (Golovetsky, 2006).

4.Haksız Fiiller

Haksız fiiller bir şeylerin yanlış yapılması ile ilgilidir. Bir tarafın yaptığı yanlışla, diğer tarafa zarar vermesi söz konusudur. Davacı özel kişi veya firma olmaktadır. (Devlet değil) Haksız fiiller kasıtlı veya kasıtsız olabilir. Eğer, kasıtlı ise suç ile haksız fiil arasındaki fark çok küçük olmaktadır. Bu nedenle bazı davalar her iki kanun tarafından da yargılanmaktadır ve davacı bunu kendi avantajı için kullanmaktadır. Bu nedenle bu ödevde kasıtsız haksız fiiller üzerinde durulacaktır.

4.1. Haksız Fiillerin Yasal Teorisi

Bir davranışın haksız fiil olabilmesi için üç temel eleman gereklidir

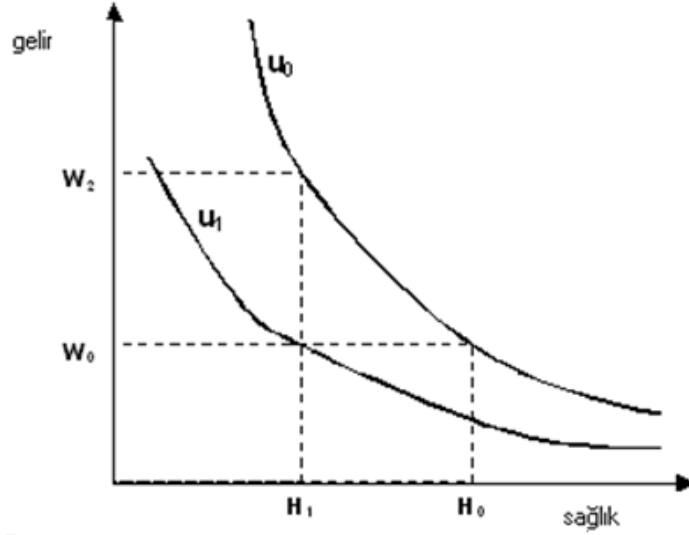
1. Davacının zarardan dolayı acı çekmesi gerekir. Hareketin haksız fiil olabilmesi için, acı çekilmesi gerekmektedir. Eğer zarar yoksa haksız fiilde yoktur. Fakat suç olabilir. Eğer bir kişi başka birini silahla öldürme girişiminde bulundu, fakat iyi nişan alamadığından kurşun havaya gittiye, bu durumda zarar yoktur. Fakat suç vardır. Diğer bir örnek :Bir kimse diğer kişinin mülkiyetini risk altına soktuysa, risk ve zarar fark edilene kadar haksız fiil yoktur. Yine aynı şekilde, bir fabrika çalışanları kimyasal madde ile uğraşıyorlarsa ve bu da kansere neden oluyorsa , fabrikayı ancak kanser olduklarında mahkemeye dava edebilirler.
2. Davalının (Savunmanın) hareketi veya hareketsizliği zarara sebebiyet vermeli. Davalı, davacının gördüğü zarara sebep olan kişi olmalı. Sebebiyet vermeyi tespit etme oldukça zor bir sorudur. Çünkü bir olayın bir çok sebebi vardır. Bu durumda sebebi nasıl bulacağız. Avukatlar bunun için "sebeplilik testini"(but-for test) kullanırlar. A nın B nin sebebi olup olmadığına karar vermek için, şu soruyu sorarlar " A olmasaydı B oluşur muydu?" eğer cevap hayır ise , A, B nin sebebidir. Bu testle ilgili temel problem sebebin ne olduğuna kara vermekte fakat, sebepler arsında seçim yapılmasına izin vermemektedir.
3. Davalının hareketi veya hareketsizliği nedeniyle görevini yerine getirememeye söz konusudur. Sıklıkla davacı davalının görevini tam anlamıyla yerine getirmediğini göstermesi gerekir. Bu nedenle de zarara sebep olunması önemlidir. Eğer davalının görevini yerini yerine getirmemesi

ihmalkarlıktan ise bu genellikle kasıtsız haksız fiiller için söz konusudur. Kesin sorumluluğun olduğu durumlarda bazı davranışları yapmanın davalının sorumluluğunda olduğu kabul edilir. Davalı zararı önlemek için her şeyi yapmış olsa bile, zarar vermiş olması yeterlidir. Bunun yanında, hem zarar hem de sebep vardır, fakat bu önlemek davalının görevi değildir. Örneğin, bir açık arttırmada pul kolleksiyonunu 100 milyona alabileceksen A şahsı gelip bunu 125 milyona yükseltirse, bende bunu alabilmek için 130 milyon teklif etmek zorundayım. A şahsı benim 30 milyon zarar etmeme neden olmuştur. Burada hem zarar, hem de sebep vardır, fakat ben bu durumdan dolayı onu A'yı mahkemeye veremem. Versem bile kimse ciddi olarak olaya bakmaz (Micelli, 1997).

4.2. Tazmin Etme

Tazmin etmedeki temel fikir, kurbanın gördüğü zararı tamamen karşılamaktır. Bu yolla davalı davacının zararını karşılamakta, kurbanın zarardan dolayı daha kötü duruma gelmesi önlenmiş olmaktadır. Klasik ekonomik yaklaşımda, zarar kurbanın faydasında bir azalma olarak kabul edilmiştir ve tazminatla onun eski fayda düzeyine gelmesi sağlanacaktır. Burada farklı mallar arasındaki değişim (trade-off) önemlidir. Eğer böyle bir değişim kabul edilmezse, bir çok davada tazmin etme mümkün olmamaktadır. Örneğin, eğer A, B'nin kulağını keserse, A'nın geliriyle, B'nin kulağını yerine takmak belki mümkün olmayabilir. Fakat B'nin durumunu tüm olarak başka bir malla (parayla) daha iyi bir duruma getirmek mümkün olabilir (Micelli, 1997).

Şekil 2: Tazmin Etme

Şekil 2'ye baktığımızda, B'nin W_0 gelir düzeyindedir ve H_0 gibi belli bir sağlık düzeyi vardır. (Her iki kulağı da sağlam) U_0 da B'nin farksızlık eğrisidir. Kulağının kaybettikten sonraki farksızlık eğrisi ise, U_1 dir. B'nin kulağı tekrar yapıştırılmazsa bile, $W_2 - W_0$ farkı kadar bir parayla B'yi U_0 farksızlık eğrisine geri getirebiliriz.

4.3. Haksız Fiil Davalarının Sonuçları

Haksız fiil davalarının sonuçları çok çeşitli olabilir.

1. Kesin Sorumluluk : Mahkeme kesin sorumluluk kararı verdi ise, davalı kurbanı verdiği bütün zararları tazmin etmek zorundadır. Bu durumda davalının alması gereken bütün tedbirleri almış olması veya almaması önemli değildir. Hatta kurbanın kendini pervasızca tehlikenin içine atması bile göz ardı edilebilir.
2. Sorumluluğun Olmaması: Mahkeme sorumluluğun olmadığına karar verirse, davalı kurbanı zarara sebebiyet vermiş ve zarar vermiş olmasa bile tazmine gerek görülmeyen durumlardır.
3. Bazı durumlarda biraz ihmalkarlığa izin verilmektedir. Mahkeme tarafların ihmalkarlığını karşılaştırarak, ihmal seviyesine karar verir. Davalı için gerekli olan dikkat seviyesini X_d^* , davacı için gerekli olan dikkat (precaution) düzeyini X_p^* olarak gösterelim. Davalının yasal olarak ihmalinin olabilmesi için gerçek dikkat düzeyi X_d gerekli olan seviyeden daha düşük olması lazımdır, yani $X_d < X_d^*$. Davacının yasal olarak ihmalkar olabilmesi için

gerçek dikkat seviyesi X_p nin gerekenden daha az olması gerekir. Yani $X_p < X_p^*$

4. Bazı durumlarda ihmal düzeyi belirli sayılarla belirlenir. Örneğin, hız limiti 60 km iken sürücünün 75 km hızla gitmesi gibi.
5. Basit ihmalkarlık : Sadece ve sadece $X_d < X_d^*$ durumunda davalının yasal olarak ihmali görülür.
6. Katkılı ihmalkarlık savunması ile ihmal :Sadece ve sadece $X_d < X_d^*$ ve $X_p > X_p^*$ durumunda davalı yasal olarak ihmali görülür.
7. Karşılaştırmalı İhmal: Davalının sadece ve sadece $X_d < X_d^*$ durumunda yasal olarak ihmalinin varlığı söz konusudur. Davacının sadece ve sadece $X_p < X_p^*$ olması durumunda yasal olarak ihmalden söz edilebilir. Eğer her iki tarafında ihmalkarlığı varsa, herkes kendi ihmali oranında maliyetlere katlanır.
8. İhmalin ve savunmanın diğer kombinasyonları da mevcut olabilir (Micelli, 1997).

5. Suçların Modellenmesi ve Suçların Önlenmesi

5.1. Ceza Hukukunun Geleneksel Teorisi

Bir çok ülkede ceza hukuku medeni hukukun altında yer almakla birlikte, genellikle bir sistem halinde bulunmaktadır. Bu gün bir çok ülkede suç hukukunun belli bir statüsü vardır. Bununla birlikte suç hukukunun medeni hukuktan ayrılan yönleri de mevcuttur. Bu yönleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- a) Yanlışın suç olabilmesi için suç işleme niyeti gereklidir.
- b) Özel bir zarar verdiği gibi kamuya yönelik verilen bir zararda söz konusudur.
- c) Davacı kişiler değil devlettir.
- d) Ceza davalarında standart deliller şüphe götürmeyecek şekilde değildir. Yani delillerin üstünlüğü (çoğunluğu) karar verilmez.
- e) Zarar verilen kısmın tazmin edilmesi yeterli değildir. Aynı zamanda suçlunun cezalandırılması da gereklidir.

Aslında bu ayrımlar daha uzatılabilir. Fakat ekonomik bir analiz yapılmak istendiğinde iki önemli noktaya indirgemek mümkündür.

1. Yanlış hareket kişiye zarar verdiği kadar kamuya da zarar verirse, bu suçtur.
2. Davalı suçlu bulunursa devlet tarafından cezalandırılır. Eğer tazminat varsa, zarar verilene değil devlete ödenir. Davalı suçlu bulunursa zarardan daha fazla ödemede bulunur. Birinci noktada suçun niteliği tanımlanmakta, ikincide ise, suç problemlerinde özel çözümlerin etkisizliği ifade edilmektedir.

5.2. Kamu Zararları

Bazı hareketler sadece bir kişiye değil bir gruba zarar verebilir. Mesela, cinayet olayının bir kurbanı öldürülen kişidir. Diğer kurban ise, aralarındaki bir katilin dolaştığı düşünülen ve hayatlarından endişe eden kişilerdir. Diğer bir örnek ise, eroin satıcıları aileleri, öğretmenleri çocukları konusunda üzülmelerine ve uykusuz gece geçirmelerine neden olmaktadır. Bu tür faaliyetler dışsallıklar sağlar. Bu dışsallıklar manevi değeri olan dışsallıklardır ve bu faaliyetlerin hepsinde kamu mallarının özellikleri vardır. (Daha yerinde deyimle kamusal zararlar) Bu da bizi bir sonuca götürür. Kamu mallarının üretimini en iyi merkezi otorite yerine getirir. (Bu hizmetin bütün aşamaları merkezi acente tarafından yerine getirilecek demek değildir. En azından bir aşaması merkezi acente tarafından yerine getirilmelidir.) Haksız fiillerde niyet veya girişim cezalandırılmamaktadır. Fakat bunlar ceza hukukunda cezalandırılmaktadır. Ceza hukukunda temel olarak dışsallıklarla ilgilendiği için bu tutum hakkı görülmektedir. Başarısız olan girişimler belki direkt olarak zarar vermemekle beraber, dışsallıkları genellikle başarılıdır. Mesela, bir kişi kalabalık bir yerde makineli tüfekle ateş ettiğinde kimseyi öldürmeyebilir fakat topluma bir korkuyu yaymış olmaktadır.

Suç, kurumsal zarara sebep olduğundan bununla uğraşması gereken merkezi otoritedir. İşlenen suçlardan bir çok kişi etkilendiğinden, bunları organize etmek çok maliyetli olmaktadır. Ayrıca kurbanlarının haklarını arama kapasitesi olmayabilir. Mesela bir kişi ölümcül şekilde yaralandı veya öldürüldüyse bunun kendi hakkını araması çok zordur. Suçlar cezalandırılmalıdır. Bir çok durumda ceza hapistir veya diğer tedbirler.

Haksız fiillerde tazminat gelirin yeniden dağıtılmasıdır. Suçun cezalandırılması ise, kayıpların ağırlığı da içermektedir. Nasıl, etkisizlik yüzünden refah kayıplarını minimize etmeye çalışıyorsak burada da hataların sayısını minimize etmeye çalışıyoruz.

5.3. Suç Faaliyetlerinin Kişisel Optimal Seviyesi

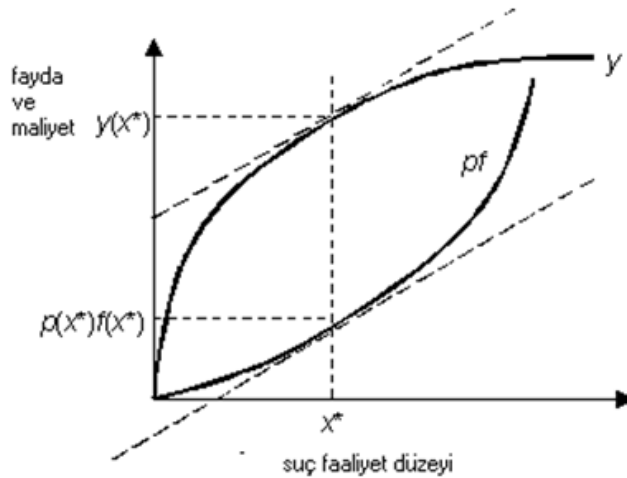
Diğer Homo Economicuslar gibi suçlularda kişisel çıkarlarını maximize etme amacındadırlar. Net fayda toplam gelir ve toplam maliyetten farklıdır. Genel olarak suçların maliyeti cezalandırmaktır. Diğer bir deyişle, cezalandırmayı suçun bedeli olarak görebiliriz. Matematiksel olarak, suçlunun seçimini maximizasyon problemiyle ifade edebiliriz.

$$\max y(x) - p(x)f(x),$$

Burada y suçtan dolayı elde edilen faydayı (suçun ciddiyetinin veya suç faaliyeti x in derecesinin bir fonksiyonudur.), p ise korku ve mahkumiyet olasılığını, f ise cezanın şiddetini temsil etmektedir.

Suçlunun optimal x seviyesini seçmesi (bir çoğumuz için optimal x sıfırdır.). Herhangi diğer bir ekonomik seçimler gibi, fiyat yükseldiğinde(yani beklenen ceza), talep (suç faaliyetleri) azalır. Aşağıda Şekil 3 optimal seçimi göstermektedir.

Şekil 3. Suç Faaliyetlerinin Kişisel Optimal Seviyesi

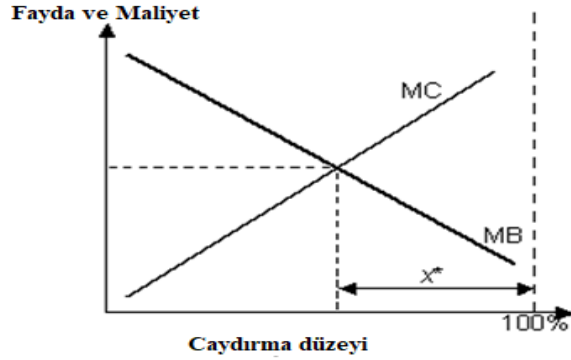

5.4. Suç Faaliyetlerinin Toplumsal Optimal Seviyesi

Suçların topluma verdiği zararlar azaltılabilir. Bu azalmadan toplum fayda sağlar. Çünkü suçların düşürülmesinden dolayı elde edilen marjinal fayda artar. Suçla mücadele maliyetlidir ve bu maliyetlere toplumun katlanması gereklidir. Ve beklenen marjinal maliyetin artmasıdır.

Suçları önleyici tedbirlerden maksimum faydayı sağlayabilmek için toplumun marjinal maliyetin marjinal faydaya eşit olduğu optimal seviyeyi seçmesi gerekir. Şekil 4 bu optimal seviyeyi göstermektedir. Yine bu şekilde p endişe olasılığı ve mahkumiyeti, f ise cezanın şiddetini belirlemektedir. Şekil 3 deki x^* özel optimal ile Şekil 4 deki x^* eşittir.

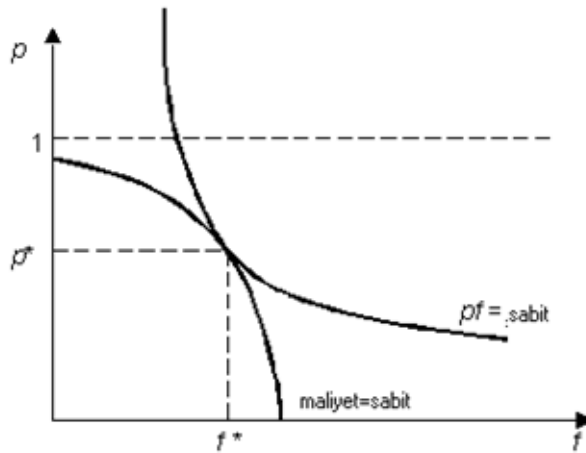
Şekil 4. Suç Faaliyetlerinin Toplumsal Optimal Seviyesi

5.5. Eş Caydırma Eğrileri

Bir kere toplumsal optimal caydırma noktası seçildikten sonra, sıra optimal endişe olasılığı ve mahkumiyet p ile cezanın şiddeti f 'yi bulmaya gelmiştir. Beklenen cezalandırmanın ürünü pf 'dir. Sabit (constant) beklenen ceza sabit özel seçilen suçlar için bir teşvik unsuru olabilir. Herhangi bir suç için caydırma p ve f 'nin belli kombinasyonu için başarılı olabilir. Bu kombinasyon şöyle ifade edilir. $pf = \text{const.}$ (sabit). Bu fonksiyon aşağıda Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5. Eş Caydırma Eğrileri

5.6. Caydırmanın Maliyetini Minumuna İndirme

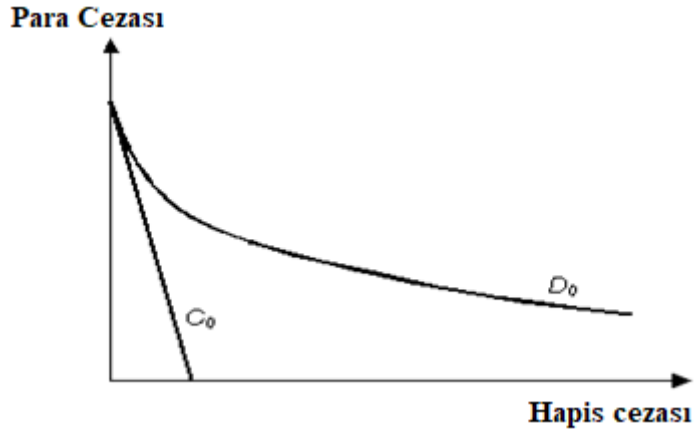
Belli caydırma seviyeleri için birçok yol vardır. Fakat toplum en ucuz olanını seçmek zorundadır. Açıkça söylenebileceği gibi cezalandırma olasılığı ile cezanın şiddeti arasında değiş tokuş (tradeoff) söz konusudur. Bu değıştokuş işlemi Şekil 5 maliyet=sabit eğrisi ile temsil edilmektedir. Optimal seçim eş maliyet ile eş caydırma eğrilerinin birbirine teğet olduğu noktadır. Bu durum belli derecede p^* ile belli büyüklükteki f^* 'yi içermektedir.

5.7. Cezaların Seçimi

Suçlu bulunan kimsenin cezalandırılması için birçok yol bulunmasına rağmen, burada iki alternatif göz önünde bulundurulacaktır. Para cezası ve hapis. Bu nedenle, para cezası ve hapis cezası olmak üzere yeni eş caydırma eğrileri yaratılacaktır. Yine burada, tutuklu açısından para cezası ve hapis arasında bir tradeoff (değıştokuş)söz konusudur. Aynı zamanda devlet(toplum) açısından da para cezası ve hapis cezası arasında bir trade off söz konusudur. Her iki cezanın da yerine getirilmesi ile ilgili bir maliyet söz konusudur. Para cezası ve hapis cezasının yerine getirilmesinin marjinal maliyetinin sabit olduğunu kabul edelim. Şekil 7 de eş maliyet eğrisi $C0$ (para cezası ve hapis), $D0$ ise eş caydırma eğrisi gösterebilir. Aslında bu durum bıçak sırtında yürümek gibi bir şeydir. Para cezasını toplamak hapis cezasına göre daha ucuzdur. (bir mahkumu bakmak için devlet asgari ücrete yakın para harcamakta, ayrıca mahkumun çalışmamaktan dolayı bir de gelir kaybı söz konusudur.)

Optimal çözüm eş caydırma eğrileri ile eş maliyet eğrilerinin teğet olduğu noktadır. Bu durum Şekil 6 da sol üst köşeye yakın yerdedir. Buda para cezasını toplamak hapis etmekten daha iyidir noktasıdır. Aslında bakıldığında mantıklı görülmektedir. Para cezası sadece paranın transferini gerektirirken etkinlik kaybına yol açmaz. Fakat hapis cezası ise etkinlik kaybına yol açmaktadır.

Şekil 6. Cezaların Seçimi

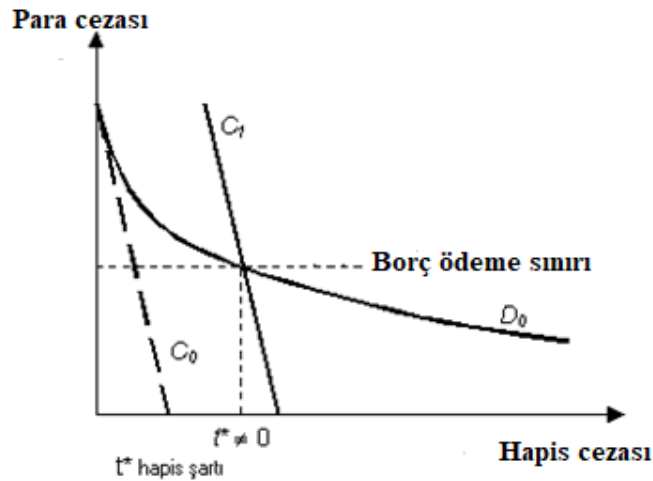

5.7.1. Neden Hapis Cezası Kullanılmaktadır?

Yukarıdaki analizlerden sonra bu sorunun cevabını vermek şimdi daha kolaydır. Çünkü bazı durumlarda suçludan parayı almak mümkün değildir. Olası maksimum para cezası suçlunun tüm servetidir. Bununla beraber suçluya yaşaması için bir miktar paranın ayrılması gerekir. Burada önemli olan nokta, para cezası miktarının sınırlı olmasıdır. Eğer sınırlı maximum miktar optimal caydırma düzeyi için yeterli değilse, bu durumda hapis cezası önemli hale gelmektedir.

Yasal ve finansal olarak maksimum alınabilecek para cezası, suçlunun bütün borçlarını ödeme iktidarındır. Şekil 7 borçları ödeme iktidarının sınırlarını ve hapis cezasının gerekliliğini göstermektedir.

Şekil 7. Borçları Ödeme İktidarının Sınırlarını Ve Hapis Cezası

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Optimal suç seviyesi sıfır değildir. Optimal caydırma ise cezalandırmanın %100 olasılıktan daha az olmasını içerir. Para cezası etkin bir cezadır ve borçları ödeme imkanı elverdiği sürece kullanılmalıdır. Eğer suçlunun borcunu ödemediği bazı sınırlamalar varsa, ancak o durumda etkin olmayan hapis cezası kaçınılmazdır (Golovetsky, 2006).

6. Sonuç

Görüldüğü gibi hukuk ile ekonominin ilişkisinin olduğu alan oldukça zengindir. Bu çalışmada bu zengin alanın bir kısmına kısaca değinilmiştir. Bu konu ABD'de 1960'lardan beri çalışılan bir alan olmasına rağmen Türkiye için oldukça ihmal edilmiş bir alandır. Halbuki hukuk kurallarının eşitlik, adalet, hakkaniyet gibi değerlere dayandırılmasının yanında etkinlik gibi kavramlar göz önüne alınarak hazırlanması, bu kuralların uygulanması açısından oldukça önemlidir. Örneğin; Türkiye'de uygulamaya konulan Mali milat yasası olarak bilinen vergi kanunlarındaki değişiklikleri ele aldığımızda, hukuksal anlamıyla mükemmel bir yasa olarak görülmesine rağmen, ekonomik açıdan etkinliği sağlayamadığından çok fazla tepkilerle karşılaşmıştır.

Aslında burada, ekonomik etkinliğin hukuk kurallarına uygulamanın faydalı olacağını söylerken iki durumdan bahsedilmektedir. Birincisi, hukukun gerçek yapısını anlamak için etkinlik faydalı bir kavramdır. Bu pozitif bir analizi önermektedir. İkincisi ise, etkinlik kullanılarak aynı zamanda hukuk kural ve kavramlarının gelişmesi sağlanır ki, bu da normatif analizi gerektirir.

Kaynaklar

Besen, S. M. ve Raskind, L.J. (1991). "An Introduction to the law and Economics of Intellectual Property", The Journal of Economic perspectives, 5(1), 3-27.

Cooter R. ve Ulen T. (1998)., Law and Economics. USA: Harper Collins Publishers.

Dau-Schmidt, K. G ve Ulen, T. Law And Economics Antholog,, USA, Ohio, Anderson Publishing Co.

Golovetsky, V. (2006). Simon Fraser University, Department of Economics, Econ 388 Law and economics ders notları

Klevorick, A. K. (1975). "Law and Economic Theory Theory: An Economist's View", The American Economic Review, 65 (2), 237-243.

Medema, S. G ve , Zerbe R. O. (2000). "The Coasse Theorem" Encyclopeda of Law and Economics

Mercuro, N. ve Medema, S. G. (1997). Economics and The Law: From Posner to Post Modernism, USA: Princeton University Press.

Miceli, T. (1997). Economics Of The Law, New York: Oxford University Press.

Oliver, J.M. (1979). Law and Economics an Introduction, Londra: George Allen And Unwin LTD.

Posner, A.R. (1980). " The economic Approach to law", Kenneth G., Schmidt, D. ve T. S. Ulen ed. Law and Economics Antholog, Anderson Publishing Co. Ohio, ABD.

Posner, A.R. (1980). "The Nature of Economic Reasoning", Kenneth G., Schmidt, D. ve T. S. Ulen ed. Law and Economics Antholog, Anderson Publishing Co. Ohio, ABD.

Talley E. (2006). "Theory of Law and Economics" www.ref. usc.edu/ etalley/oxford.

Veljanovski, Cento G. (1980). "The Economic Approach to law; A Critical Introduction", Kenneth G., Schmidt, D. ve T. S. Ulen ed. Law and Economics Antholog, Anderson Publishing Co. Ohio, ABD.

<http://lawecon.lp.findlaw.com>.

www.Davidfriendman.com/law and Econ97 Ders notları.

<http://ercyclo.findlaw.com/Encyclopeda> of law and economics